

ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
УДК 37.01

Нелля Ничкало

**ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІКА І ПСИХОПЕДАГОГІКА ПРАЦІ У
ДІАЛЕКТИЧНОМУ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ**

У статті розкрито, що професійна педагогіка вивчає проблеми теорії і практики професійної освіти і навчання, взаємозв'язок між цими категоріями на різних етапах професійного розвитку особистості працівника. Обґрунтовано положення щодо психолого-педагогічних аспектів прогнозування потреб ринку праці у кваліфікованих робітниках на загальнодержавних і регіональних рівнях.

Ключові слова: професійна освіта, професійна педагогіка, психопедагогіка, діалектичний взаємозв'язок.

Наука має дисциплінарну структуру, що визначається поділом на галузі природознавства, суспільствознавства і технікознавства. Кожна з цих галузей має свою певну специфіку щодо об'єктів дослідження, співвіднесеності теоретичного і практичного знання, суб'єктивного та об'єктивного, вимог творчості [1, с. 411]. У зв'язку з аналізом цього методологічного аспекту наголосимо на важливому значенні поняття дисциплінарності (від дисципліна – лат. *disciplina* – вчення). Як зазначають дослідники проблем наукознавства, “статус дисциплінарності має європейський тип філософії, теології і науки (в середині якої явно виділяються власні дисципліни). У філософії та соціології науки склалася тенденція обмежити поняття “дисциплінарність” тільки сукупністю наукових способів пізнання і розгляду окремих наук як самостійних дисциплін” [3, с. 322].

Серед таких самостійних дисциплін виокремилася педагогіка як наука про виховання, освіту і навчання людини; як наука, що розкриває суть, цілі, завдання та закономірності виховання, його роль у житті суспільства й розвитку особистості, досліджує процес освіти і навчання [4, с. 356]. Таке визначення цієї галузі наукового знання обґрунтовано М.Д. Ярмаченком – першим Президентом Академії педагогічних наук України, заснованої у 1992 році. У структурі педагогіки цей вчений виокремлює такі галузі: педагогіка дитяча (переддошкільна, дошкільна, шкільна), вузівська, військова, а також педагогіка професійної освіти, сімейного виховання, культурно-освітньої роботи, дефектологія, методика викладання навчальних предметів, історія педагогіки та ін. [4, с. 356].

Академік С. У. Гончаренко в “Українському педагогічному словнику” наводить визначення педагогіки як науки про навчання та виховання підростаючих поколінь. Вчений стверджує, що основним джерелом пізнання закономірностей навчання і виховання є вивчення та узагальнення педагогічного досвіду. Він виокремлює такі основні галузі в системі педагогічних наук: методологія педагогіки, теорія навчання, теорія виховання, теорія управління освітою, методика навчання, дошкільна педагогіка, спеціальна педагогіка, соціальна педагогіка, порівняльна педагогіка [5, с. 250].

У другому виданні цього словника (доповненому й виправленому) С. У. Гончаренко – видатний український методолог і дидакт (1928 – 2013) – поглиблює визначення педагогіки. Наведемо його зміст повністю. Вчений пише: “Педагогіка – наука про суть розвитку і формування людської особистості і опрацювання на цій

© Нелля Ничкало, 2013

основі теорії і методики виховання і навчання як спеціально організованого процесу. Завдання педагогіки поділяються на постійні і тимчасові. Постійні завдання педагогіки: 1) встановлення закономірностей виховання, навчання і управління цими процесами; 2) вивчення, узагальнення практики, досвіду педагогічної діяльності; 3) опрацювання нових методів, засобів, форм, систем навчання, виховання, управління освітніми структурами; 4) прогнозування розвитку освітніх систем на найближче і віддалене майбутнє; 5) впровадження результатів педагогічних досліджень у практику; опрацювання теоретичних, методологічних основ інноваційних процесів, раціональних зв'язків теорії і практики, взаємопроникнення дослідницької і практичної діяльності (науково-практичні центри, лабораторії і об'єднання).

Тимчасові завдання виникають в ході задоволення поточних потреб науки і практики і розв'язуються за допомогою тимчасових творчих колективів або груп (опрацювання стандартів, підручників, концепцій і програм). Педагогіка представлена системою наук: дошкільна педагогіка і педагогіка школи, педагогіка професійної (початкової, середньої, середньої спеціальної, вищої і післядипломної) освіти; виробнича педагогіка, спеціальна і військова педагогіка, порівняльна педагогіка; історія педагогіки, валеологія; виправно-трудова; педагогіка «третього віку» тощо”.

Звернімося ще до двох визначень педагогіки, обґрунтованих російськими вченими. М. Д. Нікандров та Г. Б. Корнетов розглядають її як галузь науки, що розкриває сутність, закономірності освіти, роль освітніх процесів у розвитку особистості й розробляє практичні шляхи і способи підвищення їх результативності [7, с. 110]. Інші російські дослідники (В. О. Сластьонін, І. Ф. Ісасєв, О. І. Міщенко, Є. М. Шиянов) вважають, що педагогіка є наукою, що вивчає сутність, закономірності, тенденції і перспективи педагогічного процесу (освіти) як чинника і засобу розвитку людини впродовж усього її життя. На цій основі вона розробляє і теорію, і технологію організації цього процесу, форми і методи вдосконалення діяльності педагога (педагогічна діяльність і різних видів діяльність учнів, а також стратегії і способи їхньої взаємодії). З урахуванням такого підходу автори роблять висновок, що предмет педагогіки – це освіта як реальний цілісний процес, котрий цілеспрямовано організується в спеціальних соціальних інститутах (сім'ї, освітніх і культурно-виховних закладах).

На основі такого концептуального бачення предмета педагогіки дослідники обґрунтовують теоретичну і практичну функції педагогіки. Теоретична функція, вважають вони, реалізується на трьох рівнях:

описовому або пояснювальному – вивчення передового або новаторського педагогічного досвіду;

діагностичному – виявлення стану педагогічних явищ, успішності або ефективності діяльності педагога та учнів, встановлення умов та причин цієї діяльності;

прогностичному – (експериментальні дослідження педагогічної діяльності і побудова на їх основі моделей перетворення дійсності).

Що ж стосується технологічної функції педагогіки, то вона реалізується також на трьох рівнях: *проективному, перетворювальному, рефлексивному і коригувальному*. На останньому рівні передбачається оцінювання впливу результатів наукових досліджень на практику навчання і виховання з подальшою корекцією на основі взаємодії теорії і практичної діяльності [8, с. 76-77].

Отже, навіть побіжний аналіз поняття *педагогіка*, що наводиться у різних джерелах, переконує, що у науковців немає єдності в трактуванні її як науки.

Ураховуючи методологічну важливість систематизації педагогічних наук, звернімося до результатів зарубіжних наукознавчих досліджень. Так, видатний польський вчений З. Вятровський обґрунтовуючи спеціалізацію в педагогіці, здійснює історико-філософський аналіз розвитку цієї науки в XX столітті. Він звертається до праць польських, німецьких (Д. Лензен) та чеських учених (Я. Пруха). Професор пропонує авторську систематизацію педагогічних наук, що охоплює чотири напрями:

I. *Фундаментальні педагогічні дисципліни* – педагогіка загальна; історія освіти і виховання та педагогічних доктрин; теорія виховання; дидактика (і технологія навчання).

II. *Основні педагогічні дисципліни, визначені лінією розвитку людини* – педагогіка сім'ї; педагогіка дошкільна і молодшого шкільного віку; педагогіка шкільна (в тому числі загальноосвітньої і професійної школи); педагогіка вищої школи; педагогіка дорослих (андрагогіка); педагогіка спеціальна; (у тому числі ревалідаційна, ресоціалізаційна, реабілітаційна та ін.); теорія подальшого навчання; теорія неперервного навчання (навчання перманентне); педагогіка людей третього віку (педагогічна геронтологія).

III. *Педагогічні дисципліни, що відповідають головним напрямам діяльності людини* – педагогіка соціальна; педагогіка культури; педагогіка праці; педагогіка здоров'я; теорія загальнотехнічного виховання; теорія військового виховання; педагогіка вільного часу і рекреації.

IV. *Допоміжні та пограничні дисципліни* – педагогіка порівняльна; педевтологія; освітня політика; економіка освіти; організація освіти і виховання; філософія виховання; психологія виховання; соціологія виховання; біологія виховання; освітня інформатика і кібернетика [12, с. 42].

Як бачимо, така систематизація педагогічних наук є не традиційною. Вона є результатом системного багаторічного науковознавчого аналізу, що здійснювався цим вченим впродовж декількох десятиліть.

З. Вятровський припускає, що процес “атомізації педагогіки” й надалі буде розвиватися, хоча часто висловлюються думки, що вже вистачить того „шуфлядування”. Однак, аналізуючи різні підходи, він виокремлює такі важливі тенденції: зростання соціальних запитів на педагогічні знання в різних галузях життя і діяльності; тривалий розвиток педагогічного знання в царині як теоретичній, так і утилітарній (практичній), а також спеціалізації в сучасних науках [14, с. 43]. Отже, важко уявити можливість розв'язання сучасних проблем, передусім людських, без використання спеціальних методів. Учений доводить, що без спеціалізації не можна навіть говорити про розвиток сучасної науки.

На нашу думку, теоретично обґрунтовані положення щодо інтеграції й водночас спеціалізації в педагогічних науках, а також щодо глобалізації в педагогіці й освіті набувають винятково важливого значення. Особливої уваги потребують наукознавчі проблеми, аналіз генези і сучасних категорій спеціалізації та інтеграції. Незаперечною є взаємозалежність цих понять, котрі, на перший погляд, справляють враження суперечливих і навіть таких, що виключають одне одного. За цих умов стає першочерговим завданням звернення до актуальних проблем сучасної філософії освіти, об'єднання зусиль представників різних галузей наукового знання з метою здійснення теоретико-методологічних досліджень.

Професійна педагогіка і педагогіка праці як наукові субдисципліни були засновані в один час, в одну історичну добу – на початку 70-х років XX століття. Відтоді минуло понад чотири десятиліття, впродовж яких відбувалися помітні

політичні, соціально-економічні зміни, народилися нові концепції і теорії, посилюлися глобалізаційні процеси, набула грандіозних масштабів міграція. Зрозуміло, що усе це не могло не вплинути на світ праці, зайнятість населення, зростання безробіття, ускладнення в працевлаштуванні громадян різних категорій.

Водночас стрімкий науково-технологічний розвиток, результати наукових досліджень, впровадження сучасних інформаційних і виробничих технологій, використання техніки нового покоління впливають на розвиток глобального і національних ринків праці, на інтегрування видів трудової діяльності і професій. Ці багатоканальні й тісно взаємопов'язані процеси зумовлюють об'єктивні зміни в системах професійної освіти і навчання різних країн, потребують їх модернізації на основі випереджувального підходу.

Глобалізаційні зміни, що відбуваються в усьому світі, посилюють прогностичну функцію науки, поглиблюють процеси інтеграції і диференціації, впливають на формування нових субдисциплін у різних наукових галузях і зокрема в педагогіці. Одним із багатьох свідчень цього процесу є професійна педагогіка, педагогіка праці і психопедагогіка праці як наукові субдисципліни.

Значним науковим здобутком польських вчених вважаємо теоретико-методологічне обґрунтування педагогіки праці – субдисципліни, яка в 70-х роках минулого століття увійшла в науковий обіг, збагативши світову педагогічну думку. Її основоположником є професор Т. Новацький, якого називають „Нестором польської педагогіки”. Педагогіка праці тісно пов'язана з багатьма науковими дисциплінами зокрема, з психологією праці, економікою, політичними науками, антропологією, філософією та філософією праці, медициною праці, ергономікою, менеджментом. Вона також тісно пов'язана з педагогікою загальною, андрагогікою, педагогікою спеціальною, педагогікою культури, педагогікою вільного часу і рекреації, педагогікою геріатричною та ін.

Педагогіка праці як наукова дисципліна стала обов'язковим навчальним предметом у всіх вищих навчальних закладах республіки Польща, незалежно від їх профільного спрямування. Здійснено вже чотири перевидання унікального підручника З. Вятровського „Основи педагогіки праці”, більше трьох десятиліть видається науковий журнал „Педагогіка праці” (вже видано 56 томів). Засновано серію „Бібліотека педагогіки праці”, в якій видано понад 200 томів.

Вважаємо, що в Україні доцільно вивчити фундаментальні і прикладні праці з цього напрямку з метою здійснення реальних кроків у дослідженні, обґрунтуванні і введенні в науковий обіг цієї субдисципліни, що з'явилась як своєрідне передбачення глибоких соціально-економічних змін в умовах ринкової економіки. Безумовно, необхідно відходити від стереотипів й системно здійснювати міждисциплінарні дослідження в галузі професійної педагогіки і психопедагогіки праці, результати яких сприятимуть народженню нового знання, створенню на його основі інноваційних технологій, розвитку педагогічної інноватики.

Однією з педагогічних субдисциплін є також професійна педагогіка. Саме навколо неї тривалий час точилися гострі дискусії. Не всі науковці підтримували положення щодо введення її в науковий обіг. Причиною цього є догматизм у поглядах на педагогіку, що утвердився в радянські часи, коли педагогічна наука переважно опікувалася дошкіллям і загальноосвітньою школою.

У 1979 р. академік С. Я. Батишев відверто писав про це: “Педагогіка і психологія вивчають в основному питання дошкільного і шкільного навчання і виховання, а подальший життєвий шлях людини – навчання професії, виховання у вироб-

ничих колективах – залишається поза межами науки” [11, с. 186]. На нашу думку, цей вчений здійснив справжній прорив у педагогічній науці. Ще в 50-х роках минулого століття він ініціював започаткування дослідження з педагогіки професійно-технічної освіти. Цей вчений увійшов в історію як основоположник нової наукової дисципліни – *виробнича педагогіка*. Саме ним був створений перший підручник з цієї дисципліни [9], яка поступово виборювала право на своє місце у вищих навчальних закладах, де здійснювалася підготовка інженерів-педагогів для системи професійно-технічної освіти.

Глибоко розуміючи потреби неперервної освіти – освіти впродовж життя, С.Я. Батишев обґрунтував ключові методологічні положення професійної педагогіки як галузі (субдисципліни) педагогічної науки. Створений ним підручник “Професійна педагогіка” був першим у світовій практиці. Під його науковим керівництвом підготовлено й видано “Енциклопедію професійного образования” в трьох томах.

Ці та інші праці видатного вченого стали науковим фундаментом професійної педагогіки як науки про загальні та специфічні закони, закономірності, особливості, принципи та умови освіти, навчання, учіння і виховання особистості професіонала (кваліфікованого робітника, інженера, вчителя, лікаря та інших фахівців). Професійна педагогіка вивчає закономірності і закони навчання людини професії і формування професійно і соціально важливих якостей особистості окремих працівників та виробничого персоналу в цілому для різних галузей промисловості, сільського господарства та сфери послуг, їхніх професійних компетенцій з урахуванням сучасних і перспективних вимог ринкової економіки.

Методологічні підходи до професійної педагогіки, теоретично обґрунтовані положення і введені в науковий обіг С. Я. Батишевим у 80-х роках ХХ століття відіграли визначальну роль у становленні і розвитку професійної педагогіки як науки. Їх зміст вчений обґрунтував на основі системи знань, оволодіння якими забезпечувало формування професійних навичок і вмінь, необхідних для майбутньої виробничої діяльності.

Отже, маємо підстави для висновку, що професійна педагогіка, незаперечним засновником якої є видатний російський вчений С.Я. Батишев, розкриває методологічні, теоретичні і методичні основи педагогічного процесу в професійній школі будь-якого рівня, в системі професійної підготовки фахівців, у тому числі й короткотермінової в умовах виробництва, а також перепідготовки, підвищення кваліфікації безробітних в центрах зайнятості, додаткової освіти.

Вважаємо за доцільне особливо наголосити, що учні академіка С. Я. Батишева, його послідовники, серед яких – доктори педагогічних наук, професори М.Я. Борисова та О. М. Новиков з Москви, І.М. Стариков з Миколаєва, А.П. Сейтешов з Алмати, Д.О. Тхоржевський з Києва та інші вчені, своєю науковою і професійною працею, міждисциплінарними дослідженнями з різних напрямів підготовки виробничого персоналу утверджували професійну педагогіку, що надало їй статусу повноцінної субдисципліни цієї науки. Шкода, що окремі сучасні вчені, котрі пишуть і видають книги з професійної педагогіки, чомусь забувають хоча б побіжно згадати ім'я основоположника цієї субдисципліни. Така “педагогічна амнезія” є небезпечним явищем, що негативно позначається на розвитку педагогічної науки в ХХІ столітті.

Враховуючи різні підходи до визначення педагогіки та її предмета, опубліковані результати дискусій та наукових розвідок з цієї складної проблеми, пропонуємо в її визначенні врахувати й аспекти, пов'язані із: системами і процесами

освіти, теоретичного, практичного і виробничого навчання, виховання і формування особистості; положеннями щодо єдності і зв'язку між ними; їх метою й особливостями, змістом професійної освіти, що визначається соціальним замовленням та розкривається й змінюється відповідно до змін, зумовлених науково-технічним, інформаційно-технологічним розвитком, а також з особливостями оволодіння науково-технічними знаннями, професійними навичками, способами професійної діяльності, розвитком професійно важливих якостей особистості професіонала, його професійних компетенцій та компетентності.

Професійна педагогіка вивчає проблеми теорії і практики професійної освіти і навчання, взаємозв'язок між цими категоріями на різних етапах професійного розвитку особистості працівника. Забезпечення взаємозв'язку педагогічного і виробничого процесів (з урахуванням специфіки кожної галузі промисловості, сільського господарства та сфери послуг) має принципово важливе значення для розвитку неперервної професійної освіти – освіти впродовж життя.

Звертаючись до методологічних засад професійної педагогіки, зазначимо, що це передусім положення філософії, логіки, соціології, економіки і психології освіти. За С.Я. Батишевим, такий підхід до обґрунтування методологічних засад дає змогу піднести узагальнення на більш високий рівень синтезу професійно-педагогічних явищ, охопити широкий діапазон взаємодії наук в обґрунтуванні освітніх систем, у виявленні умов соціальної реальності, саме того середовища, в якому функціонує професійна школа. *“Людина як продуктивна сила до недавнього часу не була предметом наукового дослідження, детально вивчалися лише соціальні основи праці. Спеціальне вивчення процесу праці, трудових можливостей людського організму є об'єктивною необхідністю. Тільки на основі цих досліджень можна визначити шлях всебічного розвитку робітника”* [11, с. 189] – цей висновок С.Я. Батишева орієнтує на ґрунтовне дослідження сучасних проблем професійної педагогіки. Теорія педагогіки професійної школи, на відміну від інших галузей педагогічного знання, розвивається на основі постійної взаємодії законів педагогіки, законів і закономірностей функціонування різних галузей виробництва та сфер професійної діяльності людини. В умовах ринкової економіки, динамічних змін на ринку праці її важливість значно зростає.

Закономірним є те, що професійна педагогіка, педагогіка праці і психопедагогіка праці тісно пов'язані з різними науками, які вивчають людину – з філософією, соціологією, психологією, медициною. Вони органічно взаємопов'язані між собою. Такий органічний зв'язок забезпечує функціонування і цілісний розвиток систем: „людина – суспільство – природа”, „техніка – виробництво – суспільство”, „людина – праця – виробничий колектив” (С.Я. Батишев). На забезпечення цілісності педагогічних процесів у кожній педагогічній системі в оволодінні майбутньою професією учнями, студентами, курсантами, а також різними категоріями дорослого населення в умовах неперервної освіти впливають міжпредметні та міжциклові зв'язки.

На думку і С. Батишева, і Т. Новацького, професійна освіта, як системний об'єкт, охоплює всі предметні галузі трудової діяльності, формування і професійного розвитку людини на різних життєвих етапах. В умовах інформаційно-технологічного суспільства ці процеси значно прискорюються, стають більш динамічними і взаємопов'язаними. Т. Новацький привертає увагу до глибокого історико-філософського коріння концепції педагогіки праці. Ця концепція творчо реалізується його науковою школою, що об'єднує талановитих учнів – послідовників свого вчите-

ля в галузі педагогіки праці. Професор переконливо стверджує: лише через працю людина пізнає світ, закономірність й ефективність існування якого підтверджується лише результатами й досягненнями людської діяльності. Він методологічно обґрунтовує суть цього поняття: “Поняття праці надзвичайно складне, воно охоплює певні явища в мові та суспільній свідомості, такі, як виробнича праця, громадська діяльність, духовна праця. Але поняття праці зустрічається і в багатьох інших контекстах. Наведімо приклади найбільш значущих:

- праця і здоров’я, загроза для здоров’я;
- праця і зусилля, виснаження працею, знеохота;
- праця і свобода;
- праця і соціалізація;
- праця і соціальна стратифікація, розподіл праці;
- праця і культура (матеріальна, соціальна, духовна);
- праця і багатство;
- праця і мораль;
- праця і самореалізація;
- праця і цінності;
- праця і природа;
- праця і творчість;
- праця в буттєвому вимірі особи;
- праця в суспільстві;
- праця і вдосконалення.

Багатство контекстів, які містять у собі поняття праці, впливає (водночас впливаючи на нього) зі зростання її різноплановості, з різноманіття самої праці, яке полягає у почерговій участі в процесі праці суспільних та індивідуальних цілей, різноманітності матеріалу праці (від органічної субстанції до суто умоглядних витворів)” [18, с. 161].

У монографії „Професієзнавство” („Zawodoznawstwo”) вчений простежує історію виникнення праці людини, її розвиток на різних історичних етапах, зародження професій, їх розширення, трансформацію й інтегрування з урахуванням соціально-економічних потреб [9, с. 300]. Широку палітру понять, пов’язаних із працею людини, педагогікою праці як субдисципліною педагогіки, він викладає в „Лексиконі педагогіки праці” („Leksykon pedagogiki pracy”) [10]. На нашу думку, це унікальне науково-довідкове видання дає можливість побачити всю глибину проблеми й простежити шляхи збагачення поняттєво-термінологічного апарату педагогіки праці.

Передусім викликає інтерес зміст цієї дефініції, його постійне уточнення, шліфування з урахуванням результатів досліджень науковців – фахівців у галузі педагогіки праці. У монографії „Педагогіка загальна і субдисципліни” („Pedagogika ogólna i subdyscypliny”) Т. Новацький наголошує на важливості педагогічного аналізу, здійснюваного крізь призму системи „людина – праця”. На першому місці для нього – аналіз розвитку особистості, зв’язок процесів виховання, формування характеру, зв’язок людини і середовища. Наголосимо на цінності рекомендації Т. Новацького щодо звернення до понять, які характеризують ставлення людини до праці, зокрема:

- її мотивацію до праці;
- формування вмінь розв’язувати завдання, пов’язані з працею, професійним розвитком людини;
- професієзнавство, а також біофізичні і моральні кваліфікації, конкретні професійні кваліфікації, професійні характеристики.

Вчений підкреслює, що назва „педагогіка праці” є узагальнюючою, інтегрованою. Вона поєднує в собі такі напрями, як промислова педагогіка, педагогіка закладу праці, господарська педагогіка, сільськогосподарська педагогіка [11, s. 314]. Як бачимо, в такому дослідницькому підході простежуються системність і міждисциплінарність.

У зв’язку з цим не менш важливим і цікавим є доробок професора, іноземного члена НАПН України З. Вятровського – талановитого учня й послідовника професора Т. Новацького. До пріоритетних проблем педагогіки праці в контексті трансформаційних процесів вчений відносить:

- проблеми орієнтації, професійної орієнтації і професійного „дорадництва”;
- проблеми інших підходів до побудови професійної школи і професійного навчання в освітній системі, що реформується;
- проблеми робітничих кваліфікацій, у тому числі компетентності й відповідальності, а також професійної мобільності випускників професійних шкіл;
- проблеми працевлаштування, трудової діяльності й безробіття (не тільки в економічному контексті);
- проблеми напрямів та організації неперервного навчання працівників, а також створення необхідних умов для реалізації шансів досягнення професійної майстерності;
- проблеми суб’єктного трактування працівника в складному процесі праці [12, s. 20].

Погоджуючись із комплексом цих взаємопов’язаних проблем, окреслених професором З. Вятровським, наголосимо на важливості психології праці в цих складних процесах. Ця наукова субдисципліна тісно пов’язана з іншими науками про працю людини, зокрема педагогікою праці, соціологією праці, праксеологією, філософією праці, фізіологією праці, ергономікою, науковою організацією праці, трудовим правом. У четвертому виданні підручника „Основи педагогіки праці” („Podstawy pedagogiki pracy”) З. Вятровський наголошує на необхідності дослідження цих винятково важливих і водночас складних проблем:

- обов’язковість праці людини;
- професійний розвиток упродовж життя;
- професійні кваліфікації і компетенції;
- організація праці та забезпечення її виконання;
- умови якісної професійної діяльності;
- усвідомлення необхідності власної професійної діяльності, розвитку професійної особистості;
- сучасне розуміння професійної майстерності в поєднанні з професійною мобільністю, високою і раціональною підприємливістю, а також з надійністю в кожній соціально зумовленій професійній ситуації [13, с. 62].

Педагогіка праці і професійна педагогіка обґрунтовують такі принципи професійної освіти: випереджальний характер професійної підготовки; неперервність; фундаменталізація; інтеграція професійної освіти, науки і виробництва; рівний доступ до здобуття якісної професійної освіти різними категоріями населення; гнучкість і взаємозв’язок процесу професійного навчання з реструктуризацією та подальшим розвитком економіки і зайнятості населення, розвитком різних форм власності; диверсифікація; регіоналізація професійної освіти; поєднання загальноосвітньої і професійної підготовки; єдність професійного навчання і виховання, екологізація, варіативність, індивідуалізація і диференціація.

Здійснюючи наукові пошуки, доцільно також враховувати місце психології праці серед інших психологічних наук. Так, професор К. Чарнецький виокремлює теоретичні субдисципліни: психологічні (соціальна психологія, загальна психологія, виховна психологія), а також практичні психологічні субдисципліни (психологія розвитку, психологія праці і психологія клінічна) [14, с. 48]. У зв'язку з цим помітно зростає значення комплексних міждисциплінарних досліджень:

➤ людини праці – різного віку, соціального і професійного досвіду, в соціокультурних умовах міста і села (з цим пов'язані проблеми вибору професії, мотивації професійного навчання, процесу оволодіння майбутньою професією, початок професійної діяльності, адаптація та особливості праці на різних етапах професійного розвитку);

➤ умов праці – в різних економічних галузях, на великих і малих підприємствах різних форм власності (до цього комплексу проблем належать також такі загальні завдання – „працевлаштування–безробіття”; модернізація підприємства, його ліквідація, перекваліфікація, соціальні й матеріально-технічні умови праці);

➤ результатів праці (кількість і якість праці, мотивація до трудової діяльності, загрози праці, конфлікти та ін.) [15, с. 51].

Як бачимо, проблеми ринку праці і розвитку систем професійної освіти і навчання охоплюють великий комплекс питань, що перебувають на межі психології, педагогіки, психофізіології, економіки, ергономіки, соціології, статистики та інших галузей наукового знання. Вони також потребують здійснення досліджень на основі міждисциплінарного підходу.

Помітним кроком у міждисциплінарних дослідженнях стало обґрунтування нового напрямку, що дістав назву психопедагогіки праці. Професор Я. Карней вважає, що людина в середовищі праці системно пов'язана з різними сферами життєдіяльності й відповідно з галузями науки, які досліджують ці проблеми. Зокрема, йдеться про філософію, антропологію, психологію праці, фізіологію і медицину праці, екологію, економіку, соціологію праці, а також педагогіку праці, педагогіку геріатричну, педагогіку культури, технічні науки, менеджмент, право та ін.

На нашу думку, результати цього багаторічного дослідження є перспективними. На основі інтегративного підходу Я. Карней обґрунтувала дефініцію „психопедагогіка праці” й запропонувала аналіз її змісту за такими напрямками:

1. Сучасна педагогіка праці – проблеми інтердисциплінарні.
2. Працівник в установі.
3. Дослідження праці і професій.
4. Організація часу праці.
5. Підприємливість.
6. Психологічні механізми поведінки людини в.
7. Пристосування (адаптація) до праці і професійний добір.
8. Мотивація до праці.
9. Освіта дорослих в установі (стратегія установи та освітня політика).
10. Мистецтво бути працівником.
11. Стили поведінки дорослих (пізнавальні та емоційні стилі; стилі учіння).
12. Авторитет керівника (авторитет формальний і неформальний; харизматична особистість, авторитет і влада, культурні передумови авторитету).
13. Патологічні явища на сучасному підприємстві (працеголізм, професійне вигорання, моббінг) [16, с. 5–6].

На основі міждисциплінарного підходу Я. Карней запропонувала висновки і рекомендації стосовно дослідження проблем управління якістю, управління знаннями, а також створення агенцій індивідуального (персонального) дорадництва та організації праці в умовах делокалізації. Ці аспекти й окреслені напрями міждисциплінарних досліджень, на нашу думку, є актуальними в сучасних умовах модернізації професійної освіти і навчання в Україні.

З урахуванням результатів досліджень з педагогіки праці, професійної педагогіки і психопедагогіки праці доцільно обґрунтовувати положення щодо психолого-педагогічних аспектів прогнозування потреб ринку праці у кваліфікованих робітниках на загальнодержавних і регіональних рівнях; консолідації зусиль відповідних міністерств і відомств, роботодавців, науковців і громадських об'єднань; розвитку соціального партнерства; посилення відповідальності за якісну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації робітників; законодавчого забезпечення підготовки конкурентоспроможних на ринку праці робітників.

Отже, професійна педагогіка, педагогіка праці і психопедагогіка праці – це субдисципліни педагогіки, що мають інтегрований характер й обґрунтовують свої теорії з урахуванням результатів досліджень з інших галузей наукового знання. Це зумовлено їх системним об'єктом – *професійна освіта*, що охоплює всі предметні галузі знання, діяльності, формування і розвиток фахівців різних виробничих галузей. Це дає можливість професійній педагогіці генерувати нові теорії в умовах інтеграційних процесів, інформаційно-технологічного розвитку суспільства.

Узагальнюючи досить стислий аналіз цієї складної проблеми, зазначимо, що українська наука і практика потребують посилення уваги до дослідження наукознавчих педагогічних проблем, й особливо – професійної педагогіки в умовах навчання упродовж життя, а також кількаразової зміни прикладання знань і вмінь, тобто зміни професій протягом активного періоду життєдіяльності людини. Це сприятиме поглибленню наукознавчих досліджень з професійної педагогіки, педагогіки праці і психопедагогіки й відповідно – одержанню нового наукового знання, що збагачуватиме субдисципліни педагогіки й підносить методологічний рівень педагогіки.

Новою наукознавчою сходинкою у цій винятково важливій справі є “Основні напрями дослідження з педагогічних і психологічних наук в Україні”, схвалені Загальними зборами НАПН України 8 листопада 2012 року. Запропоновані нові напрями досліджень з професійної освіти, безперервної освіти, психології професійної освіти, організаційної психології та психології праці, а також теоретико-методичних засад професійного навчання та освіти дорослих, професійного навчання на виробництві й навчання незайнятого населення [20]. Їхня реалізація потребує високого рівня наукової культури, креативності, критичного мислення, соціальної відповідальності і прогностичного бачення шляхів розв’язання проблем, від яких залежить майбутнє кожної людини, родини й, безумовно, нашої держави.

Список літератури: 1. Філософський енциклопедичний словник / Національна академія наук України. – К.: Абрис, 2002. – 742 с. 2. Педагогика. Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С. Рапацевич. – Минск: Современное слово, 2005. – 720 с. 3. Всемирная энциклопедия. Философия / Главн. науч. ред. и сост. А.А. Грицанов. – Минск: АСТ, Мн.: Харвест, Современный литератор, 2001. – 1312 с. 4. Педагогічний словник / За ред. дійсного члена АПН України М.Д. Ярмаченка – К.: Педагогічна думка, 2001. – 514 с. 5. *Гончаренко Семен*. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 37 с. 6. *Гончаренко Семен*. Український педагогічний словник. Видання друге, доповнене й виправлене. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с. 7. Российская педагогическая теория и практика управления социальными системами 2013

гогическая энциклопедия: В 2 т. Глав. ред. В.В. Давыдов. - Т. 2. М-Я. - М.: Большая Российская энциклопедия, 1999. - 670 с. 8. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, А.И. Мищенко, Е.Н. Шиянов. - 4-е изд. М.: Школьная пресса, 2004. - 512 с. 9. Батышев С.Я. Производственная педагогика. - М., 1976. 10. Основы профессиональной педагогики: Изд. 2-е, перераб. и доп. Профпедагогика. - М.: Высшая школа / Под ред. С.Я. Батышева и С.А. Шапоринского. - 1977. - 503 с. 11. Батышев С.Я. Актуальные проблемы подготовки рабочих высокой квалификации. - М.: Педагогика, 1979. - 224 с. 12. Wiatrowski Z. Podstawy pedagogiki pracy. Wydanie czwarte - zmienione i poszerzone. Bydgoszcz, 2004. 13. Nowak M. Podstawy pedagogiki otwartej, Lublin, 1999. - S. 112. 14. Współczesne problemy nauk pedagogicznych w wybranych krajach Europy srodkowschodniej. Pod redakcją Ewy Filipiak. Ryszarda Gerlacha. Krzyszofa Jakubiaka. - Bydgoszcz. - 2007. - 320 s. 15. Karney Janina E. Psychopedagogika pracy. Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki pracy. Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2007. - 449 s. 16. Tadeusz W. Nowacki. Leksykon pedagogiki pracy. Instytut Technologii Eksploatacji. Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP. Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP. Radom. 2004. - 443 s. 17. Pedagogika ogólna i subdyscypliny. Redakcja naukowa - Lucjan Turows. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. - Warszawa, 1999. - 601 s. 18. Новацький Тадеуш В. Людська праця. Аналіз поняття / Переклад з польської Юлії Родик // Наук. ред. Ничкало Н.Г. - Львів: Літопис, 2010. - 181 с. 19. Новацький Тадеуш В. Рука, що творить / Переклад з польської Юлії Родик і Юлії Салати // Наук. ред. Ничкало Н.Г. - Львів: Літопис, 2007. - 103 с. 20. Основні напрями досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні: Національна академія педагогічних наук України. - К., 2013. - 47 с.

Bibliography (transliterated): 1. Filosofovskij enciklopedichnij slovník / Nacional'naja akademija nauk Ukraїni. - K.: Abris, 2002. - 742 s. 2. Pedagogika. Bol'shaja sovremennaja jenciklopedija / Sost. E.S. Rapacevich. - Minsk: So-vremennoe slovo, 2005. - 720 s. 3. Vsemirnaja jenciklopedija. Filosofija / Glavn. nauch. red. i sost. A.A. Gricanov. - Minsk: AST, Mn.: Harvest, Sovremennij literator, 2001. - 1312 s. 4. Pedagogichnij slovník / Za red. dijsnogo chlena APN Ukraїni M.D. Jarmachenka - K.: Pedagogichna dumka, 2001. - 514 s. 5. Goncharenko Semen. Ukraїn'skij pedagogichnij slovník. - K.: Libid', 1997. - 37 s. 6. Goncharenko Semen. Ukraїn'skij pedagogichnij slovník. Vidannja druge, dopovnene i виправлене. - Rivne: Volins'ki oberegi, 2011. - 552 s. 7. Rossijskaja pedagogičeskaja jenciklopedija: V 2 t. Glav. red. V.V. Davydov. - T. 2. M-Ja. - M.: Bol'shaja Rossijskaja jenciklopedija, 1999. - 670 s. 8. Pedagogika: Uchebnoe posobie dlja studentov pedagogičeskich uchebnyh zavedenij / V.A. Slastenin, I.F. Isaev, A.I. Mishhenko, E.N. Shijanov. - 4-e izd. M.: Shkol'naja pressa, 2004. - 512 s. 9. Batyshev S.Ja. Proizvodstvennaja pedagogika. - M., 1976. 10. Osnovy professional'noj pedagogiki: Izd. 2-e, pererab. i dop. Profpedagogika. - M.: Vysshaja shkola / Pod red. S.Ja. Batysheva i S.A. Shaporinskogo. - 1977. - 503 s. 11. Batyshev S.Ja. Aktual'nye problemy podgotovki rabochih vysokoj kvalifikacii. - M.: Pedagogika, 1979. - 224 s. 12. Wiatrowski Z. Podstawy pedagogiki pracy. Wydanie czwarte - zmienione i poszerzone. Bydgoszcz, 2004. 13. Nowak M. Podstawy pedagogiki otwartej, Lublin, 1999. - S. 112. 14. Współczesne problemy nauk pedagogicznych w wybranych krajach Europy srodkowschodniej. Pod redakcją Ewy Filipiak. Ryszarda Gerlacha. Krzyszofa Jakubiaka. - Bydgoszcz. - 2007. - 320 s. 15. Karney Janina E. Psychopedagogika pracy. Wybrane zagadnienia z psychologii i pedagogiki pracy. Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2007. - 449 s. 16. Tadeusz W. Nowacki. Leksykon pedagogiki pracy. Instytut Technologii Eksploatacji. Wyższa Szkoła Pedagogiczna TWP. Wyższa Szkoła Pedagogiczna ZNP. Radom. 2004. - 443 s. 17. Pedagogika ogólna i

subdiscypliny. Redakcja naukowa – Lucjan Turos. Wydawnictwo Akademickie „Żak”. – Warszawa, 1999. – 601 s. 18. Novac'kij Tadeush V. Ljuds'ka pracja. Analiz ponjattja / Pereklad z pol's'koї Julii Rodik // Nauk. red. Nichkalo N.G. – L'viv: Litopis, 2010. – 181 s. 19. Novac'kij Tadeush V. Ruka, shho tvorit' / Pereklad z pol's'koї Julii Rodik i Julii Salati // Nauk. red. Nichkalo N.G. – L'viv: Litopis, 2007. – 103 s. 20. Osnovni naprjami doslidzhen' z pedagogichnih i psihologichnih nauk v Ukraїni: Nacional'na akademija pedagogichnih nauk Ukraїni. – K., 2013. – 47 s.

UDC 37.01

Nelly Nichkalo

PROFESSIONAL PEDAGOGY AND THE PSYCHOPEDAGOGY OF LABOUR IN DIALECTICAL THE INTERRELATION

The article revealed that the professional pedagogy studies problems of the theory and practice of vocational education and training, the relationship between these categories at different stages of professional development of the individual employee. Justified the position of psycho-pedagogical aspects of forecasting needs of the labor market for skilled workers at the national and regional levels.

Keywords: vocational training, vocational pedagogy, psychopedagogy, dialectical relationship.

УДК 37.01

Нелля Ничкало

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПЕДАГОГИКА И ПСИХОПЕДАГОГИКА ТРУДА В ДИАЛЕКТИЧЕСКОЙ ВЗАИМОСВЯЗИ

В статье раскрыто, что профессиональная педагогика изучает проблемы теории и практики профессионального образования и обучения, взаимосвязь между этими категориями на разных этапах профессионального развития личности работника. Обосновано положение о психолого-педагогических аспектах прогнозирования потребностей рынка труда у квалифицированных рабочих на общегосударственном и региональных уровнях.

Ключевые слова: профессиональное образование, профессиональная педагогика, психопедагогика, диалектическая взаимосвязь.

Стаття надійшла до редакційної колегії 25.04.2013